

Trollerikonster, historia och kultur

Per Eklunds *Trolleri som konst och kultur*¹ behandlar trollerikonstens historia och utveckling från forntiden och antiken fram till mitten av 1950-talet. Boken är indelad i 18 kapitel inklusive förord och epilög. Språket är flytande och Eklund poängterar själv att han inte strävat till att skriva ett akademiskt verk utan att hans syfte var att åstadkomma något lättillgängligt och överskådligt. Boken är välillustrerad vilket gör läsningen trevligare. Per Eklund är pedagog, författare och trollerikonstnär.

Eklund beskriver hur trollerikonsten² varit en del av människans kultur sedan forntiden och förklarar genom välkända historiska händelser och karaktärer samt mindre kända livsöden hur konstarten levit i samspel med kulturen under tusentals år. Eklund vill genom sin bok visa att trollerikonstens kulturella påverkan varit minst lika viktigt som andra konstarters och kulturyttringars. Eklund poängterar att tidigare framställningar av trollerikonstens historia och utveckling i stort sett utgått i från ett aktörsperspektiv, där enskilda artister beskrivits som konstartens drivkraft, men att han i sin bok vill utgå från ett strukturperspektiv där trollerikonstens historia och utveckling ses i ljuset av ekonomiska, sociala och kulturella yttringar.

Eklund börjar med att beskriva magi och trollerikonster i forntidens Egypten och Mesopotamien för att sedan kort behandla trollerikonstens historia i hela världen. Eklunds fokus ligger på svenska förhållanden, men även den amerikanska och europeiska trollerihistorien ges utrymme. Eklunds bok låter läsaren förstå att trollerikonstens historia varit allt annat än okomplicerad. Från att ha kopplats samman med magi, religion och häxeri har den underhållande konstformen vi idag känner till vuxit fram. Trolleri har mer än många andra konstformer fått tampas med fördomar. Samhället

såg under en lång tid ner på lekare, gycklare och taskspelare, rörliga konstnärer som reste land och rike runt. Att uppträda och be om betalning ansågs skamligt.

Gatukonstnärerna i 1500-talets Stockholm underhöll människorna med allt från trollerikonster till lindans och dockteater. Skillnaden mellan magi och fingerfärdighet var hårfin och för trollerikonstnären gällde det att anpassa sig enligt publiken och stunden. En trollerikonstnär kunde ena dagen uppträda på gatan, följande dag för en kung och därpå följande dag på ett värdshus för att sedan anklagas för häxkonster och förbund med djävulen i det medeltida samhället.

Trollerikonsten hade länge svårigheter att definiera sig gentemot magi, och det var först på 1500-talet, bland annat tack vare Reginald Scots bok *The Discoverie of Witchcraft* (1584) som fördomarna och rädslorna för magi så småningom började lätta. Kunskapen mellan trollerikonstnärer gick ofta vidare från en lärare till en lärjunge, men särskilt i och med boktryckarkonsten kunde allt fler ta del av trollerikonster i böcker vilket ökade spridningen av, och intresset för konstarten.

Det är intressant att se hur trollerikonsten förändrats i takt med samhället. För att kunna underhålla och förvåna var trollerikonstnären tvungen att följa tidens strömningar och ta vara på de nyaste uppfinningarna och trenderna. Kunskap om allt från ett nytt handgrepp om spelkort till nya mekaniska maskiner var en enorm dyrbarhet som kunde köpas, ges bort eller stjälas av en konkurrent. Eklund beskriver 1700-talets upplysta trollerikonstnärer som aktörer som hade till uppgift att trotsa naturlagarna. Detta i kontrast till vetenskapsmännen som enligt Eklund skulle beskriva naturlagarna.

¹ Eklund, Per: *Trolleri som konst och kultur*. Carlsson bokförlag, Stockholm 2016. 474 s.

² Eftersom trolleri är ett ord som innehåller flera betydelser, har Eklund valt att använda sig av beteckningen *trollerikonst* och *trollerikonstnär* då han talar om trolleri som konst och kultur. Därmed använder även jag beteckningen som ett övergripande begrepp.

Eklund låter läsaren följa med i trollerikonstens guldålder från 1850-talet till ca 1950-talet då teatrarna fylldes av människor från alla samhällsklasser inför föreställningar med trollerikonster. Människorna var beredda att betala och resa långa vägar för att se kända trollerikonstnärer uppträda. Nya vindar blåste inom konsten och Eklund förklarar hur den moderna trollerikonsten föddes under den här perioden. Man började exempelvis dela in trollerikonsten i *close-up trolleri* (trollerikonster som utförs för en mindre grupp) och *scentrolleri* (trollerikonster som framförs på en scen framför en större grupp åskådare). Bland annat kortkonster, orientaliska teman, illusioner, spiritistiska tankar och utbrytarnummer drog åskådare från stad och landsbygd. Guldåldern tog slut i och med att filmen och biografen tog över publikens intresse och sedan också teatrarna.

Eklund förklarar redan i förordet att han inte ämnar avslöja trollerikonsters hemligheter i respekt för konstarten och dess utövare vilket först känns lite tråkigt, men allt efter att jag läser vidare förstår jag vikten av den respekt han poängterar. Han berättar ändå bland annat att hemligheten med ett lyckat trolleritrick inte är vad man tror på utan snarare hur man tror på det. *Misdirection* är ett av ledorden inom trollerikonsten och betyder i princip vilseledning. Det här gör trollerikonstnären genom att leda publikens uppmärksamhet åt ett önskat håll medan själva hemligheten sker vid sidan om.

Då Eklund väljer att avsluta bokens sista kapitel med att konstatera att epoken 1950-talet och framåt ”är en helt annan historia” väcks tankar och förhoppningar om en uppföljare till boken, samtidigt som man som läsare undrar varför han valt att avsluta vid 1950-talet. Han kunde gott ha behandlat närhistorien, åtminstone i korthet i en så omfattande bok som den här.

Eklund ger många exempel på trollerikonstnärer samt trollerikonster. Houdini, Blackstone, Dante, Kellar och Thurston är bara några av de namn som nämns. Bägarspelet, den itusågade

damen, tankeläsning, fånga en gevärskula i luften, kanin som plockas ur en hatt och buktaleri är några konster han nämner. Eftersom Eklund först tar upp de historiska skeendena och senare går närmare in på aktörerna innehåller boken en del upprepningar. Ibland refererar dock Eklund till sidor tidigare i boken för att undvika upprepningar vilket är tacksamt, men han kunde ha använt det här knepet oftare. De talrika exemplen på trollerikonstnärer, deras repertoarer och livsöden är intressanta och bevisar de enskilda aktörernas vikt i konstens utveckling, men samtidigt blir man som läsare i någon mån överöst av namn och årtal.

Eklunds kunskap i ämnet är beundransvärd, genom exempelberättelser tar han upp det som han vill åstadkomma med sitt verk, det vill säga att påvisa vikten av trollerikonsten i vår kultur. Eklund har fördelen att ha en personlig relation till ämnet genom att själv vara trollerikonstnär. Man kan nämligen tänka sig att den hemlighetsfullhet som kretsat kring trollerikonsten genom historien skulle göra ämnet utmanande att undersöka, särskilt för en utomstående. Samtidigt tycks Eklunds personliga relation till konsten komma till känna genom att han exempelvis något radikalt kategoriserar utövare av trollerikonster dels i bedragare och svindlare och dels i trollerikonstnärer. Eklund menar alltså att bedragarna använde/använder sig av trollerikonster för att få människor att tro att de har övernaturliga krafter. Då trolleri i tidigare kapitel framställdes som något som lurar åskådarna och får dem att häpna, blir skillnaderna mellan dessa kategorier enligt min mening vaga. Jag tror mig förstå vad Eklund menar, men för en sådan här åsikt hade en mera kritisk diskussion varit att önska.

Myterna och berättelserna om trollerikonstnärerna som både hjälpt och stjälpt trollerikonstnärer genom historien använder Eklund idag för att förstå och förklara trollkonstens vikt och plats i samhället. Flera av berättelserna, såsom hur Robert Houdini anlätades som trollerikonstnär av den franska staten och sedan lyckades förhindra ett krig i det

koloniserade Algeriet genom att bli känd som ”den franske medicinmannen” med mäktiga magiska krafter bland lokalbefolkningen, kan inte bestyrkas som sanna. Men det visar hur berättelserna levt vidare till idag och fortsättningsvis formar synen på trollerikonstnärer.

Boken väckte hos mig ett större intresse för trollerikonsten och jag kan gott säga att jag aldrig kommer att se på ett ”trolleritrick” på samma sätt som tidigare. Verket riktar sig till alla som intresserar sig för trolleri och histo-

ria. Jag skall inte stryka under mattan med att Eklunds verk inspirerade mig till att ta fram en kortlek och dribbla med korten mellan kapitlen. Genom utvalda underhållande berättelser fångar Eklund sin läsare, på samma sätt som en trollerikonstnär fångar sin publik genom trollerikonster. Eklund lyckades inte bara med att framhäva konststartens vikt utan han har även gett mig en större respekt och förståelse för trollerikonsten och dess utövare.

Julia Öhman

Mat, dryck och magi

Ebbe Schöns *Mat, dryck och magi*¹ från 2016 handlar om hur magi förekom hos bönder, fiskare och jägare i gamla bondesamhället. Boken är lättläst och innehåller väl valda illustrationer, vilket gör att den blir en trevlig läsning. Schön vill inte enbart skriva för akademiker, utan även för en allmän publik. Schön berättar om magins betydelse, hur viktig den varit för allmogen på landsbygden under 1800-talet samt hur den användes. Med sin bok strävar Schön efter att berätta och ge en bild av människans tankevärld i bondesamhället.

Schön inleder sin bok med att skriva om en kvinna i Dalarna som använde en bit bröd som trolldom. Hon neg inför månen och sa ”låt mig inte sakna detta i år,” eftersom hon inte ville svälta ihjäl. Schön berättar också i inledningen att magi har förekommit i alla kulturer och att kristendomen och folktron har kompletterat varandra. I Bibeln fanns visdomen som människor använde sig av, för att komma till himmelriket efter döden. Schön presenterar magin och berättar om hur den hjälper människor att uthärda och behålla hoppet. Schöns bok låter läsa-

ren förstå att människorna i allmogesamhället hade behov av att använda magi när det gällde mat och dryck, till exempel användes magiska skyddsmedel för att kunna salta, röka och torka. Ändå fanns det magi som tolkades som negativ, bland annat formler som användes för att stjäla mjölk. Man kunde bli anklagad för att ha fått hjälp av Djävulen och då blev man dömd till döden. Detta är något som häxprocesserna under 1660- och 1670-talen visar.

Det är intressant att få veta hur bönderna har tänkt, trott och trollat förr i tiden. Magi som gällde mat och dryck var sällan isolerad utan hörde ihop med övriga magiska föreställningar, till exempel botande. Även de som aldrig ägnade sig åt aktivt magiskt utövande, kunde ha en magisk världsbild. De sägner och berättelser som Schön lyfter fram i sin bok får läsaren att förstå bondesamhällets hårda vardag med svält, krig och sjukdom. En stor del av folktron handlar om vardagen, till exempel delade man upp en brödbit mellan korna samtidigt som man uttalade en befallande formel. På detta sätt skyddade man boskapen.

¹ Schön, Ebbe: *Mat, dryck och magi*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2016. 226 s.